

## تېموریلر دورەسیدەگی تانیقلی شاعر و يازوچیلر

اۋن تۈرتینچی عصر اۋرتە لرید 15-  
عصرگچە بۇلگن دور اۋرتە آسیا خلقلری، جملەدن  
اۋزبېک خلقی مدنیتی، هنری و ادبیاتی تاریخی نینگ  
ینگى و سیر محصول بیر دورى دیر. بو دورە اۋرتە  
آسیا خلقلری علم فن، معمارچیلیک، نقاشلیک، موسیقی  
همدە بدیعی ادبیاتدە جودە کتە موقیبتلرگە اېرىشدیلر،  
اولکن عالمر، هنرمندلر و شاعرلرنی بیئتیشتریب جهان  
مدنیتی خزینهسیگە کتە حصە قوشەدیلر.

تېموریلر دورى نینگ اېلک دورلری دە یشب  
اۋتگن بیر قنچە زبردست و معروف شاعرلرنینگ  
اسلوبلری کپینگی سکیزینچی عصردهگی یشاۋچی  
شاعرلر اوچون کتە یۈل - یوروق بۇلیب قالدی. سۈنگى  
شاعرلر آلدینگى لریدن فرقلی بۇلگن روشدە نظم ایشیگە  
اوریندیلر، اولرنینگ اثرلریدن هم اوشبو فرق آچبق -  
آبدین سبزیلیب تورەدی، حتی آلدینگىلردن تقلید قیلش  
اۋزی عیب حسابلنەنیب قالدی.  
اساسی سوزلر : شاعر، یازوچی

## Timurlar Devrindeki Tanışmış Şair ve Yazarlar

### Özet

14. asır ortaları 15. asır başlarında  
olan orta Asya Halkları, cümleden Özbek  
Halkı medeniyeti, hünéri ve edebiyatı tari-  
hin yeni akım bir sonuç devridir. Bu devirde  
Orta Asya halkları; ilim, fen, mimari, bo-  
yama, müzik ve başka Bedii edebiyat yük-  
sek kazançlara erişti. Bilim adamları sanat-  
çıları ve şairleri yetiştirip dünya edebiyatın  
hazinesine sundular. Timuriler hükümetinin  
ilk Devride yaşayan geçmiş uzman şairlerin  
üslupları gelecek sekizinci şairler için büyük

ULUSLARARASI  
TÜRK DÜNYASI  
ARAŞTIRMALARI  
DERGİSİ  
INTERNATIONAL  
JOURNAL OF  
TURKISH WORLD  
STUDIES  
CİLT 3 / SAYI 3 /  
TEMMUZ 2020

**Sorumlu Yazar**  
**Corresponding Author**  
Abdul Fatah RASOOLY  
Tahar Üniversitesi  
Özbek Dili ve Edebiyatı  
Bölümü Öğretim Üyesi

**Gönderim Tarihi**  
**Received**  
05.03.2020

**Kabul Tarihi**  
**Accepted**  
05.07.2020

**Atıf**  
RASOOLY, Abdul  
Fatah (2020). "Timurlar  
Devrindeki Tanışmış  
Şair ve Yazarlar",  
*Uluslararası Türk  
Dünyası Araştırmaları  
Dergisi*, (3/3), 27 - 42

ARAŞTIRMA  
MAKALESİ  
RESEARCH ARTICLE

bir hizmet olarak örneklendi. Sonraki şairler şimdiki şairlerden farklı olarak nazım hususunda uğraşmakla kaldılar, eski şairlerin nazım işlemleri onların eserlerinde açık görünmektedir. Hatta eskilerden taklit etme de bir suç olarak kaldı.

**Anahtar Kelimeleri:** Timurlar, Davresi, Şair

## FAMOUS POETS AND WRITERS IN THE TİMURİD PERİOD

### Abstrac

In the 14th and 15th centuris people in Asia had lost of achievements like civilzation, History, Literature and Aris, and Uzbek Literature in this period these people had high access with knowledge, painting, music and litreture. Meanwhile the above mentioed artictes, they trained the best scienntist, talenteds, and the best artist in the society.

**Keywords:** Timurs, Circuit, Poet

### کیریش

جهان مدنیتی محمد موسی خوارزمی، امام بخاری، ابو نصر فارابی، ابوریحان بیرونی، ابوعلی ابن سینا، زمخشری کیی ناملر بیلن بیزهنگن مرکزی آسیانینگ (۹ - ۱۲) عصرلردهگی مدنیتی اویغانیش دوری کپسکین روی ببرگن تاریخی واقعلر طفیلی بیردن اوزیلیب قالدی (بریون، ۴۵ص۱۳۹۴).

۱۳ عصرنینگ باشیده خوارزمشاهلر دولتی چنگیزخان قوشینلرینینگ دهشتلی و ایاوسیز هجومیگه اوچرهدی. بو هجوم ۱۲۱۹ - بیلده خوارزمشاهلرنینگ شمالی چپگرمسیدهگی اوترار قلعهسینی ضبط ایتیشدن باشلندی و ۱۲۲۱ - بیلده خوارزمشاهلر مرکزی اوزرگنچ (حاضرگی کهنه اوزرگنچ) دشمن قؤلیگه اؤتدی. خوارزمشاه قوشینلری یخشی قوراللانگن بؤلشیگه قرهمی، ایچکی نزاعلر و کبلیشماوچیلیکلرینینگ کوچه یگنلیگی، قوشینینینگ شهرلر حمایهسی اوچون بؤلپ یوباریلگنلیگی، بیرلیکنینگ یؤقلیگی سلطنتنی چنگیزخان هجومیگه برداش بیره آلمی تیزده بریاد بؤلشیگه آلیب کپلدی (کارگر، ۲۱ص۱۳۷۸). شهرلر، مدنی مرکزلر ویران ایتیلدی، اهالی قیرغینگه اوچرهدی. اولکه تؤلغیچه مغوللر مستملکهسیگه ایلندی. مرکزی آسیانی تۇرلی تومنلرگه بؤلپ یوبارگن مغول خانلری اؤرتهمسیدهگی اوز ارا نزاعلر و کوروشلر هم اوج آلدی. بولر همهسی مملکتنینگ اجتماعی - اقتصادی احوالیگه سلبی تاثیر کورستدی. مدنیت اوچاقلری سؤندی. جوده کؤپ مدنی بایلیکلر، علم مسکنلری، مدرسه و کتابخانلر یوق قیلیندی. صنعت و علم - فن وکیللری: عالملر، شاعرلر و یازوچیلر، منجملر و معمارلر اؤلدیریلدی، تصادفن امان قالگنلری اېسه شمالی هندوستان، غربی ایران و خراساننینگ تۇرلی ولایتلریگه قاچیب، جان سقلب قالدیلر. شوندهی شرایطده مغوللر و محلی عملدارلرنینگ اوز باشیمچهلیگی و جبر

- ظلم نینگ باریشی خلق عامهسینینگ کؤتریلیشیگه آلیب کبلیدی. بو خلق قوزغلانلرینینگ اینگ بیرییگی ۱۳۳۷ ییلده ایراننینگ سبزوار شهریده باشلینیب، قریب ۴۵ ییل دوام اینگن سربدارلر چیقیشی دیر(بابر، ۴۳ص۱۳۶۷).

خلق عامهسینینگ اجنبی استیلاچیلر همده محلی ابزووچیلرگه قرشی ایاوسیز کورهشی مرکزی آسیاده مغوللر حکمرانلیغینی انچه ضعیفلشتیردی و اولرگه قرشی کبسکین کورهش کوچهیشی اوچون قولى زمینه یرهتیب بپردی. شوندهی شرایطده (۱۴۰۵ - ۱۳۳۶) میدانگه چیقدی و اجتماعی جریانده تیزده کوزگه تشلندی، همده مملکت حیاتیده جوده کته رول اوینهدی(ملله یف، 1388ص130).

امیر تېمور ترقاق و اوزاق اوروشلردن خانه ویران بؤلگن ماوراءالنهر و خراسان ییرلرینی مغوللر مستملکهسیدن آزاد ایتیب، یگانه، مستقل و مستحکم دولنگه بیرلشتیردی. اونینگ مرکزی ایتیب سمرقند شهری تنلندی. امیر تېمور وفاتیدن سونگ هم ۱۶ - عصر باشیگه قدر اونینگ اولادلری مملکتگه حکمرانلیک قیلدیلر. تېموریلر دوریده مرکزی دولت ایکیگه (ماوراءالنهر و خراسان) گه اجره تیلیب اداره ایتیلدی. سمرقند و هرات بو ایکی دولتتینگ مرکزی بؤلیب خدمت قیلدی. اینیقهسه، تېموریلرده اوزاق وقت حکمرانلیک قیلگن شاهرخ، اولوغ بېک، حسین باقرا دورلریده مدنیت گللب - یشنهدی (ابن عربشاه، ۲۳ص۱۳۶۵).

### 1. تیکشیریش هدفی

بو مقاله نینگ یازیلیش و تیکشیریشیدن هدف اون تورتینچی عصر اورتلرید 15- عصرگه بؤلگن دور اورتیه آسیا خلقلری، جملهدن اوزبیک خلقی مدنیتی، هنری و ادبیاتی تاریخینینگ ینگى و سېر محصول بیر دورى دیر. بو دورمه اورتیه آسیا خلقلری علم و فن، معمارچیلیک، نقاشلیک، موسیقی همده بدیعی ادبیاتده جوده کتّه موفقیتلرگه اېریشدیلر، اولکن عالمر، هنرمندلر و شاعرلرنی بېنیشتیریب جهان مدنیتی خزینهسیگه کتّه حصه قوشدیلر.

### 2. تیکشیریش روشی

شونده ی که تیکشیریش روشیدن معلوم بولیشیچه بو مقاله نینگ توزه تیلیشی اوچون کتاب لردن فایده لنگن و بو تیکشیریش، کتابخانه لیک روشده بولیب تشریح و ایضاحلش کورینشلری بار.

### 3. تېموریلر دوره سیدهگی تانیقلی شاعر و یازووچیلر

تېمور و تېموریلر دوریده شعر و ادب ماوراءالنهر، خراسان و آنر بایجانه اوزینینگ رواجلنیش باسقیچینی طی قیلماقده اېدی. هراتده شاهرخ و اوندن کپینگى شاهزادهلر بو ساحهده جدی توجه کورسته دیلر. شاهرخ دورى ادبیاتنینگ رواجلنیش باره باتکن دورى بؤلدى، سلطان حسین باقرا دورى اېسه ادبیاتنینگ کمال درجه سیگه اېریشگن باسقیچی سنه لر اېدی. امیر علیشېر نوایی و مولانا جامی لر شعر و ادب ترغیبچیلری ماوراءالنهر و باشقه منطقلردن

مرکزیتى كۆچىرىب، هرات شىهرىنى شعر و ادب مركزىگه ايلنتىردىلر. مولانا جامى، نوایى، لطفى، بنايى، آصفى، هاتقى، هلالى و سهىلى اوشبو كروان نىنگ زبردست بىتكچىلردىن دىر. سلطان حسين مىرزا اوزى هم شعر اىتیب شاعرلر بىلن رقابت قىلر ابدى. منىشو بوىوك فرهنگى و هنرى بوتوقلارنى كوزگه توتگن حالده، تىمور و تىمورىلارنى اېنگ كته علم و فرهنگ حامىلرى و ترغىبچىلرى دىسك عدالتدن بۆلهدى(ترىتى، ۶۷ص۱۳۴۲).

#### 4. مولانا گدايى

مولانا گدايى مىلادى 15 - عصر (هجىرى 9عصر)ده ايجاد اېتگن اوزبىك شاعرلرى نىنگ بىرى دىر. گدايى نىنگ حىاتى و ادبى فعالىتى حقىده معلومات بېرىچى يگانىه اثر، نوایى نىنگ مجالس النفايس تذكره سى دىر. نوایى مجالس النفايس تذكره سىنى يازگنده مولانا گدايى توقسان ياشىدىن كىچىك آدم اېكن. (مجالس النفايس 896 - بىلده يازىلگن) شو موضوعنى نظردىه توتىب، شاعر هجىرى 806 - بىلده (مىلادى 1403 - 1404) توغىلگن دىب تخمىن قىلهدىلر. اما مولانا گدايى نىنگ قىپرده بىشه گنى و قىسى بىرلرده تحصىل قىلگنى باره سىده هىچ قندهى معلومات بۇق. نوایى محاكمه اللغىتىن اثرىده هم مولانا گدايى نى، سكاكى، آتابى، مقىمى، يقىنى حىدر خوارزمى و امىرىلر نىنگ قطارىده قۇبىب، توركى گوى شاعر نىنگ اېنگ استعدادلى دىب حسابلەگن. نوایى اوز اثرىده گدايى نى «مشاهىردن دور» دىپىدى و اوندن سۇنگ شاعر نىنگ اىگى غزلى نىنگ قوبىدهگى مطلعلىرىنى كېلتىرەدى:

آه كىم دېوانه كۇنگۇلوم مبتلا بۇلدى ىنه  
بو كۇنگۇل نىنگ اېلكىدىن جانغىه  
بلا بۇلدى ىنه

اى بىگىم سېن سىز تىرىكلىك بىر بلاى جان اېمىش كىم انىنگ دردى قاشىنده ىوز  
اۇلوم حىران اېمىش  
(نوایى، ۴۵ص۱۳۶۳)

ىنه شونىسى قىزىقلىق كى نوایى گدايى حقىده يازر اېكن، اونىنگ توركى گوىلىگىنى تاكىدلەيدى، در حقىقت بو دقتگه سزاوار مسأله دىر. معلوم كى اوشىه وقتلرده عربى و درى تىللىرى رسمى و حكمران تىل حسابلنر ابدى، باشقىه تىللىرگه اېسه اعتبار بېرىلمس ابدى.

بىر قنچه توركى گوى شاعرلر كىبى گدايى هم توركى تىلىده عجاىب اثرلر ىره تىب، اوزبىك مدنىتى نىنگ رواجلەنىشىگه خال بېرىمىاتگن فكرلرگه ضربه بېرەدى. «محاكمه اللغىتىن» ده نوایى خوش طبع توركى گوى شاعرلر حقىده سۇز ىورىتگنده گدايى «هلاكو خان زمانىدىن سلطان صاحبقران تىمور كۇرەگان زمانىدىن فرزند خلقى شاهرخ سلطان نىنگ زمانى نىنگ آخرى گچە تورك تىلى بىلە شعرا پىدا بۇلدىلر و اول حضرت نىنگ اولاد و احفادىدىن هم خوش طبع سلاطين اۇرتەگه كېلدى. سكاكى، حىدر خوارزمى، آتابى، يقىنى، امىرى و گدايى دىك لار» دىپە تىلگە آلەدى كى بو هم يوقارىدهگى فكر بىمىز نىنگ توغرىلىگىدىن دلالت بېرەدى.

مسأله نىنگ مهم تمانى شوندىكە گدايى نىنگ تىلى و روش و اسلوبى، روان و شىرەلى دىر. او آرتىقچە مطمئنلىككە، صنعى يا توشونىب بۆلمەيدىگان سۇز بىرىكمەلردىن شعرى مصراع ىره تىشىگە مطلق اورىنمىدى. اونىنگ اكثر شعرلرده

هر بير سۆز اوزوك كۆزىدېك تابلنهدى. عموما اونىنگ شعرلريده حقيقي سۆز صنعتىگه خاص موسيقى و آهنگ ينگره ب توره دى.

ينه بيگانه سېن بارى نېچوك دور      وفادن يانه سېن، بارى نېچوك دور؟  
 قىليب شرط اول و آخر پشيمان      سۆزىنگن تانه سېن بارى نېچوك دور  
 وفا خود يوق، ولى جور و جفاغه      بسى مردانه سېن بارى نېچوك دور؟  
 گدايي مونچه عقل و فهم بيرله      دېدينگ «دېوانه سېن» بارى نېچوك دور؟

گدايي نىنگ دېوانى 20 - عصر نىنگ 60 - يىل لريگچه معلوم اېمس اېدى. ميلادى -1961 يىلده استانبول پوهنتونى نىنگ «تورك تىلى و ادبىياتى» مجله سىده مولانا گدايي نىنگ 16- عصرده كۆچيريلگن دېوانى نىنگ قلمى نسخه سى تاپيلگنلىگىدىن خبر بېرىلدى و سۆنگره گدايي دېوانىنى نشر قىلىندى. مولانا گدايي نىنگ دېوانى 48 غزل، 1 قصيده و بير مستزاد دن عبارت بۇلىب (رمل، مثنى، مقصور) بحريده يازىلىب دىر. شاعر نىنگ شعرلرى، تىل و موضوع جهت دن كۆپ ساده بۇلىب، اونده لىرىك اندىشه لر، حكمت آمىز و تعليمى فكرلر انعكاس تاپگن.

گدايي اېجادى نىنگ دقتگه سزاوار تمانلريدن بىرى اونىنگ دنيايى اېكنلىگى دىر. شاعر بيرده گى حياتى، طبيعتى، اونىنگ لذتى و گۆزلىكلرىنى سېوه دى:

ينه ياز بۇلدى و تايدى بوستان نشو و نما  
 اى نسيم روح پرور، خير مقدم مرحبا!  
 اېمدى خوشتور ماه پىكرلر بيله گلگشت كيم  
 باغ رضوان تېك چمن بۇلدى لطيف و جانفزا

منبع لرنىنگ كۆرسىتىشچە مولانا گدايي، ابوالقاسم بابر و خليل سلطان بىلن هم عصر بۇلگن. ميلادى 1452 يىلده ابوالقاسم تختگه اولتيرگنده، مولانا گدايي حيات اېكن و ابوالقاسم نىنگ تختگه اولتيرگىنىنى توركى تىلده بير قصيده يازيش بىلن اونى مبارك باد اېتگن:

زمان صبحدم اندیشه بيرله هم نشان بۇلديم      كه مدت لر ايچيده بۇلميش  
 اېرديم هر قيان همراه  
 دېديم كيم بىلسه بۇلمس دنيا نىنگ ايشىنى بعد اليوم      اگر تاپسه احوالى بو  
 كمالى سلطنت ناگاه  
 كيمه قالغاي بو مونچه كردار و منصب على      كيم اولغاي قابلى اوش  
 مكينته كيم بۇلغوسى شاه

لسان الغيب دين كېلدى قولاغىمغه خطايى كيم      شهنشاھ زاده لرنىنگ سرورى  
 سلطان خليل الله (راسخ، 1388 ص 63-64-65)

## 5. سلطان سكندر ميرزا

سلطان سكندر ميرزا (1415 وفات) امير تېمور نىنگ نېبره سى، عمر شيخ ميرزانىنگ اوغلى، 1409-1415- يىللر شيرازده حكومت قىلگن سلطان سكندر اوزبېك تىليده شعرلر يازگن. مولانا حيدر توركى گوى، «گلشن الاسرار»،

«مخزن الاسرار» و «گل نوروژ» مثنویلرینی سلطان سکندر میرزا اثری دېب تاقیدله پیدی. قویدهگی توپوق اوندن:  
تولون آيگه نسبت اېتدیم یارومی  
اول خجالت دین کم اولدی یارومی  
تار مویونگونگ زکاتین مېن بېرای  
یا مصرنی یا حلبنی یارومی  
(ایشانچ، 1388ص: 179)

## 6. مولانا لطفی هروی

لیریک شاعر و داستان نویس صفتی ده نوایی گچه بؤلگن اوزبیک ادبیاتیده کتّه اورین توتگن مولانا لطفی هروی، دنیوی ادبیات نینگ اولکن نمایندهلریدن بیریدیر.

امیر علیشېر نوایی گه زمانداش بولیب یشهگن مولانا لطفی اوز حیاتی دوریده تورکی گوی شاعرلر اورتھسیده شهرت قازانگن، اونینگ استعدادی نینگ داو روغی خراسان و ماورالنهردن تارتیب عراققه چه کپنگ یاییلگن اېدی. نوایی اثرلریده اسمی کتّه حرمت و احترام بیلن قیتّه - قیتّه تیلگه آلینگن. بو شاعر هرات نینگ شهر تشقری سیدهگی قیشلاقلریدن «دهکنار» دېگن جایده دنیاگه کپلگن. مولانا لطفی هروی، نوایی نینگ کپکسه زمانداشی اېدی. منبع لرده شاعر نینگ توغیلگن و وفات اېتگن ییللرینی تعینلاچی انیق فاکتور بولمسه هم، نوایی نینگ «مجالس النفايس»، «حالات سید حسن اردشیر»، «نسايم المحبه» و «محاکمة اللغتين» کبی اثرلریده شاعر نینگ حیات یولگیه عاید موجود واقعی لوحلر بو حقهگی معلوم بیر فکرگه آلیب کپلهدی. انه شو قیدلرگه کوره، ادبیات شناسلیکده شاعر 1366- ییلده توغیلیب، 1465- ییلده وفات اېتگن دېب اساسلی فکر کورسه تیلهدی.

مولانا لطفی اول مشهده، سونگ هرات مدرسهلریده تحصیل کوردی، یاشلیک ییللریده دنیوی فنلرنی اېگله شگه دقت بیلن قرهیددی. بیر مونچه مدت اوز زمانهلری نینگ صوفی لریدن شهاب الدین خیابانی حضوریده مطالعه بیلن مشغول بولهدی.

مولانا لطفی هروی نینگ حیاتی، اوز زمانه سی نینگ عالملری، شاعرلری، مدنیت اخلاص مندلی ارسیده کپچدی. او کتّه بیلیمی، اوتکیر مشاهدی و اېجادیدهگی یوکسک استعدادی بیلن کۆپچیلیک نینگ دقت اعتباریگه سزاوار بؤلگن اېدی. امیر علیشېر نوایی مجالس النفايس نینگ ایکینچی مجلسیده مولانا لطفینی اوز بېک و دری تیللریده حیرت آمیز شعرلر یرمتگن استعداد اېگه سی صفتی ده، اېسله ب اونینگ تورکی گوی لیک دهگی شهرتینی علیحه تاقیدلیدی. نوایی تمانیدن لطفی نی «ملک الکلام» دېب اته لیشی هم شاعر نینگ مهارتیگه بېریلگن یوکسک بها اېدی. لطفی نینگ شاعرلیک مهارتیگه تن بېرگن بایسنغر میرزا کبی سلطانلر اونی اوز حضورلریگه دعوت قیلیب، تاپشیریلرهم بېریب تورگنلر.

مولانا لطفی بیریک تاریخچی شرف‌الدین علی یزدی‌نینگ دری تیلیده بیتلگن «ظفرنامه» سینی هم شاهرخ میرزانینگ بویروغی بیلن آنه تیلیگه شعری ترجمه قیلیشگه کیریشگن ابدی. لطفی موسیقی‌گه هم کتّه اعتبار بیلن قره‌گن و بو ساحده اختراعلر قیلگن. ختن‌لیک ملا عصمت‌الله‌نینگ «تاریخ موسیقیون» اثریده لطفی‌نینگ موسیقی مدنیتیگه عاید ایشلری توغریسیده دقت‌گه سزاوار معلوماتلر موجود.

لطفی دستلب، اوزبیک و دری تیللریدهگی اثرلری بیلن شرق ادبیاتیدهگی همه یخشی ادبی عنعنهلرنی موفقیت بیلن دوام ایتیرگن، دنیوی ادبیات رونقیده مناسب حصه قوشگن قلم صاحبی دیر. نوایی لطفی‌نی شرق‌نینگ ممتاز سوز استادلری قطاریگه قویه‌دی. او لطفی حقیده: «فارسی‌ده قصیده‌گوی استادلردن دور» دېب یازده‌دی. نوایی «حالات پهلوان شمس‌الدین محمد» اثریده لطفی‌نینگ دنیا قره‌شی توغریسیده فکر یوریتگنده شاعرنی «ظاهر اهلی شعراسی» صفتی‌ده توصیف لیدی. لطفی‌نینگ آنه تیلیده اثر پریشگه بؤلگن رغبتینی علیشپر نوایی بیلن بیر قطارده دولت‌شاه و خواندمیرهم ایتگنلر. و اونینگ تورکی تیلیدهگی شعرلریگه یوقاری بها بېرگنلر. لطفی‌نینگ کبکسه‌لیک بیللریدهگی حیاتی و ایجاد حقیده خواندمیرنینگ «مکارم‌الاخلاق» اثریده کبکسلیک معلوماتلر اینیقهسه اهمیتلی دیر. لطفی هرات‌ده وفات ایتگن. اونینگ قبری «دهکنار» قیشلاغیده دیر. (راسخ، 1388ص 90-91)

## 7. مولانا سکاکی

اتاقلی لیریک شاعر سکاکی‌نینگ حیاتی و ادبی فعالیتی حقیده جوده آز معلومات سفله‌نیب قالگن. اونینگ اوز دېوانی و علیشپر نوایی‌نینگ مجالس‌النفایس و خطبه دواوبن اثرلری اونینگ یشه‌گن دوری، ادبی فعالیتی و 15 نچی عصر ادبی حیاتیده توتگن اوزنی حقیده بیر مونچه معلومات بهره‌دی. شو بیلن بیرگه شاعر یقینی اوزی‌نینگ «أوق - پای» مناظره‌سیده سکاکی‌نی تورک شاعرلری‌نینگ مجتهدی دېب تعریفلیدی.

مولانا سکاکی ماورالنهرده یشهب ایجاد ایتگن. او تېموری‌لر‌نینگ پایتختی بؤلگن سمرقند شهریده یشهدی و ایجاد ایتدی. سکاکی‌نینگ دېوانیدهگی: دشت اېلیدین حاجی ترخانگه بیتیشسه بو غزل ترک اېتر هر بیتی‌غه آسوده دنیاسین سرای بیتی اونینگ باشقه بیرلرده بؤلگه‌نینی‌کۆرسته‌دی. بیراق بو بیتدهگی «دشت اېلی» دشت قېچاق می، بخارا یقیندهگی دشتک می، سمرقند دشتگی می و یا که باشقه بیرار جای می؟ انیق اېمس.

سکاکی شاعرنینگ تخلصی بولیب، اونینگ اصل آتی معلوم اېمس. سکاکی سوزی «سکاکی» (بیچاقچی) سوزیدن آلینگن، بنابراین شاعر تېمیرچی عایله‌ده توغیلگن دېب فرض قیلیش ممکن.

سکاکی 14- عصرنینگ ایککینچی یریمیده، احتمال 14- عصرنینگ آخرگی توغیلگن. چونکه اونینگ دېوانیده هجری 810 (1407 - 1408) بیله امیر تېمور‌نینگ نېبره‌سی پادشاه سلطان خلیل‌گه یازگن بیر قصیده بولیب اونده:

تاریخگه سکیز یوز داغی اؤن ابردی و قدر اخشامی  
بیر آی توغیلدی دنیا ده کیم مملکتده خان ابرور  
بو قدر تونی عزت و قدر اهدی دعوی قیلسه هم  
چون شهزاده مقدمی دعواسینه برهان ابرور  
لعل و جواهر ساچیلور شاه خدمتیده من داغی  
کېلتوردیم شعر گوهرینی کیم اوز اوزیگه خان ابرور  
دېگن مصرع لر بار. شاعر شبهه سیز بو قصیده نی معلوم ابداعی تجربه  
توپله گن چاغده، چمه سی 30 یا شلریده بیرتگن بؤلشی کېره ک.  
سکاکی نینگ ابداعی خصوصاً اولوغ بیک حکمدارلیک قیلگن دوریده  
(1409 - 1449) کمال تاپدی. معلوم که اولوغ بیک معرفت پرور پادشاه و بویوک  
عالم بولیب، علم و فن، هنر و ادبیات اهل لر یگه حامیلیک قیلگن. اونینگ درباریده  
بیر قنچه شاعر لر و عالم لر و صنعتکار لر توپلنگن ایدی. سکاکی منه شو شاعر لر  
جمله سیدن بولیب، اونینگ ابداعی فعالیتی اولوغ بیک بیلن یقین دن باغلیق دیر.  
سکاکی اولوغ بیککه بغیشلب قصیده لر یازدی، اونی معرفت پرور پادشاه صفتی ده  
مدح قیلدی. او بو بیلن اولوغ بیک نینگ دشمن لر یگه قرشی کوره شدی. او اولوغ  
بیککه بغیشلب یازگن بیر قصیده سیده فخر بیلن دېگن ایدی.  
فلک بیلر کېره ک سیر ایتسه و کېلتیرسه ابلکیغه  
مېنینگدېک شاعر تورک و سېنینگدېک شاه دانانی

سکاکی 15 عصر اورتله ریده وفات اېتگن. نوایی سمرقندده بؤلگن  
بیلریده (1465 - 1469) سکاکی نینگ مخلص لری بیلن اوچرشگن و  
صحبت لاشگه نینی بیان قیلهدی. سکاکی اوز بیک ادبیاتی ده قصیده ژانری نینگ  
مؤسس لریدن حسابله نیب، کوپ گینه غزل و قصیده لر یرتدی. غزلده هنرمندلیک  
مهارتینی، یخشی اېگله گن سکاکی، اوز بیک قصیده چیلیگی نینگ اساسچی لریدن  
بیری بولدی. نوایی خطبه دواوینده اوز بیک شاعر لریدن سکاکی و لطفی نینگ  
کتابخوان لرگه منظور بولیب، شهرت قازانگن لیگی حقه بونده ی دېیدی: «اویغور  
عبارتی فصاحاسیدن، و تورکی الفاظ نینگ بُلغاسیدن مولانا سکاکی هم لطفی لر کیم  
بیری نینگ ابیاتی نینگ اشتھاری ترکستانده بغایت و بیری نینگ لطیف  
غزل لری نینگ انتشاری عراق و خراسانده بی نهایت دورور و دېوان لاری موجود  
بولغای».

دېک، سکاکی تورکستان یعنی ماورالنهرده جوده شهرت قازانگن  
شاعر لر دن بیری بؤلگن. بیراق سکاکی ابداعی نینگ آیریم مخلص لری، ادبی  
رقابت چیلیک بیلن مولانا لطفی گه تهمت قیلگن لر و او سکاکی شعر لری نی  
اوزلشتیریب، اوز نامیگه نسبت بېرگن، دېگن آوازملرنی تر قنگلر. نوایی بو بی  
معنی آوازملرنی رد ایتیب، مجالس النفایس ده بونده ی یازهدی: «مولانا سکاکی  
ماورالنهر دین دور، سمرقند اهلی انگا کوپ معتقد دورلار و بغایت تعریفین  
قیلورلار، اما فقیر سمرقندده اېکنده، معرف لاری دین هر نېچه تفحص قیلدیم کیم  
انینگ نتایج طبعیدین بیر نیمه انگلابین، تعریف قیل غونلاری چه نیمه معلوم  
بولمادی. برچه دین قالسالار سوزلاری بو دور کیم مولانا لطفی نینگ برچه یخشی



سۆزی انینگ دور کیم اؤغورلب اوز آتیگا قیلیب دور. اول بیرده بو نوع اؤخشاشی یوق مزه سیز مکابره لار گاهی واقع بولور...»

سگاکى دېوانى شرفدهگى کتاب توزیش ترتیبى اساسیده اول حمد و نعت بیلن باشلانده دی کپین اونده خواجه محمد پارساگه بیر قصیده، خلیل سلطان نامیگه بیر قصیده، اولوغ بیک میرزا نامیگه تورت قصیده بیریلگن. ارسلان خواجه ترخان نامیگه هم تورت قصیده بار. سگاکى دېوانى نینگ بیز کورگن نسخه سى نینگ ورقلری توشگن دیر. چونکه غزل لر «ن» بیلن توگهگن ردیف نینگ سونگی ایگی غزلی بیلن باشلانده دی. شونده هم بیرینچی غزل نینگ مطلعى یوق. کپین الف بیلن توگهگن ردیف دن اؤن تورت غزل بار بولیب، بونده هم بیر غزل نینگ اؤچ بیت گینه سى سفنگن ده، دوامی توشیب قالگن. بو حال ارده بولیشی ممکن «ب» ردیفلى شعرلر نینگ یوقالگنه نینی اېسله تده دی. قیرق غزل دن عبارت یا ردیفی ترتیبلى دوام اېتیب دېوان توگه دى. غزل سگاکى لیریکى نینگ بېتکچى ژانرى دیر. آتایى غزل لری کبی، سگاکى غزل لری نینگ هم اساسى موضوعى سېوگى دیر. انسان نینگ انسانگه بولگن صمیمى سېوگى سینی کولیدى. سگاکى دېوانى نینگ مهم بیر قسمینی قصیده تشکیل بېرده دی. قصیده ژانرى اؤزبېک ادبیاتیده انچه ایلگری پیدا بولگن بولسه هم، لیکن قصیده مخصوص ژانر صفتی ده اؤزبېک ادبیاتیده 14 - 15 عصرلرده وجودگه کېلدى.

شونده ی قیلیب، سگاکى اؤزبېک کلاسیک ادبیاتى نینگ نوایى گه قدر بېتیشگن بیریک نماینده لریدن بیری بولیب اونینگ اېجادی اؤزبېک دنیوی ادبیاتى نینگ رونق تاپیشیگه معلوم درجده حصه قوشدى. (راسخ ص 85-87)

## 8. سیف سرایى

سیف سرایى 14 - عصر نینگ ایکینچی یرمى ده یشهگن تانیقلى تورکى زبان شاعر بولیب، او لیریک و ایپیک شاعر و ترجمان صفتی ده اؤزبېک دنیوی ادبیاتى و اؤزبېک ادبى تېلى ترقیاتى گه مهم حصه قوشدى. سیف سرایى نینگ حیاتی و فعالیتى حقیده نهایتده از معلوماتگه اېگه میز. او 14 - عصر نینگ بیگرمنجی ییل لر باشلریده توغیلدى. اونینگ قویدهگى مصرعلرى مهم بیوگرافیک معلوماتلر بېرده ی:

قمیشلى یورت منیم توققان اېلیمدی  
بیلیک غربتغه کېلتورغان بیلیمدی  
کېلیب اولدیم سرای ده شعر فدایى  
سرای نینگ شاعرى اېل نینگ گدایى

دېمک، سیف سرایى «قمیشلى یورت» ده (بو حاضرگى خوارزم ولایتى نینگ ساری قمیش قیشلاغى دېب تخمین قیلینه دی) توغیلدی. بیلیم آماق اوچون غربتگه - مسافرلیکگه یوز توتده دی. سرای گه باریب شعریت بیلن شغلنهدى، شعر فدایى سى بوله دی. شاعر تخلصینی هم سرای دن آله دی و سیف سرایى نامى بیلن شهرت تاپهدى. مهمى شونده که قه بیرده بولمه سین، شاعر اوزى نى اېل نینگ گدایى حسابلیدی. بو اونینگ فعالیتى و اېجادی یونه لیشینی،

غایوی ماهیتینی بېلگىلیدی. سیف سرايى نینگ اصل شعرى هم، گلستان ترجمهسى هم اونینگ خلق پرور و معرفت پرور ايجادكار بولگه نینى كورسته دی.

اوز دورى نینگ يېتوك شاعرلريدن بولگن سیف سرايى بدیعی میراثى نینگ اصیل لیگیگه، مضمونى و شكلى نینگ اویغون لیگیگه علیحده اعتبار بېرگن. قابلیت سیز، دیدسیز شاعرلرنى قنتیق تنقید قیلگن:

یوقاریده گى مثنوی سیف سرايى ادبى - استهتیک قره شلرى نینگ مهم بیر افادهسى دیر. سیف سرايى فارسى، عربى و توركى تیللرینى مکمل بیلگن، یقین و اورتە شرق خلقلرى ادبیاتینی چوقور مطالعه قیلگن، کلاسیک یازوچیلار نینگ عنعنە و تجربهلریدن تعلیم آلگن شاعر دیر. شو بیلن بیرگه او ادبى محیطى، زمانداش قلم اهلى بیلن یقیندن علاقه ده بولگن ايجادى همكارلیک قیلگن شاعر دیر (آگاه، ۱۳۹۰ ص ۱۱).

سیف سرايى جوده آغیر و مرکب بیر محیطده یشەدی، اوز ارا فیودال اوروشلر، باسقینچیلیکلر و جهالت اېل - یورت نینگ آسایشته لیگینی بوزیب، كۆپ کیشیلرنى باش پناه ایزلب اوزاق - اوزاقلرگه بول آلیشگه مجبور قیلگن اېدی. سیف سرايى هم بیر جایده مقیم یشە آلمەدی، بیگیتلیک وقتیده علم ایستب، مسافرلیککە یوز توتگن سیف سرايى اېندی باش پناه ایزلب غربت چېکدى و اېل و یورتیدن اوزاق توشدی. بنا برین او حسرت و ندامت بیلن ایتگن اېدی:

اوسیب توپراغیم اوزره نیزملر، من اوبدن ایریلدیم  
وطن ده بی نشان اولدیمده اوز یورتگه اوریلدیم  
نېچون مېنگه فلک جبر ایلەدی قندهی گناھیم بار  
الهی ایله کم جیرینگ، من اېلگه صادق اېل ابردیم  
(راسخ، 1388 ص 40)

سیف سرايى بیر نېچه مملکتلرده بولیب، عمرى نینگ آخرلریده مصرگه باریب، اوشه بیرده مقیم بولیب قالدی. مصرده اورتە آسیدان باش پناه ایزلب کېلگن كۆپ کیشیلر، شو جمله دن علم اهللری یشر اېدی. (راسخ، 1388 ص 40-41-42)

## 9. خوارزمی

خوارزمی اوزبیک دنیوی ادبیاتی نینگ ایلک ییریک نمایندهلریدن بیرى دیر. خوارزمی نینگ حیاتی و ايجادى حقیقه بیترلى تصور بېره دېگن منبعلر حاضرچه معلوم اېمس. نوایی گچه بولگن اوزبیک کلاسیک ادبیاتی نینگ اتاقلی نمایندهلریدن بیرى بولگن بو شاعر حقیقه، ایریم معلوماتلر اونینگ حاضرگه قدر سفنگن یگانه اثرى «محبیت نامه» ده اوچرەیدی. شاعر محبت نامه نینگ مقدمه سیده و قسما خاتمه سیده همده شو اثرگه قیلینگن شعرى حکایتده اوز سرگذشتى و ادبى فعالیتى حقیقه بیر مونچه معلوماتلرنى بیان قیلەدی.

شاعر نینگ تولیق نامى معلوم اېمس، فقط محبت نامه نینگ بیر نېچه بېریده «خوارزمی» تخلص صفتی ده ایشله تیلگن. بو تخلص اونینگ خوارزم دن بولگه نینى كورسته دی. خوارزمى 14- عصر باشلریده یا که 13- عصر نینگ آخرلریده توغیلگن. اونینگ یشب ايجاد اېتگن دورى چنگیزخان استیلاسى نینگ دهشتلى عاقبتلریدن کپین اورتە آسیده اجتماعى - فرهنگى حیات قیتە دن بیر مونچه

جانلەنەيب، ينگى موقىيتلر قولگە كىرىتەلەياتىگن دور اېدى. شاعر نىنگ يورتى خوارزم اېسە اجتماعى - فرهنگى حياتدە اوز اولگى موقىيتىنى انچه گىنە تىكلەب آلەيب، قوشنى اولكەلەر بىلەن سودا - ساتىق ايشلرى ھمدە فرهنگى علاقەسىنى معلوم درجەدە قولگە الگن اېدى.

خوارزمى نىنگ ياشلىك يىللىرى، اوقىش دورى و ايلك اېجادى فعالىتى خوارزمە اوتدى. حكايتدە بىان اېتەلەيشچە، خوارزمى بىر نېچە شرق مملەكتلەرگە سياحت قىلگن، تورلى خلقلارنىنگ حياتى بىلەن تانىشگن و آغىر مشقتلرنى باشىدىن كېچىرگن. جملەدن اونىنگ شام سفرى شونەدى بولگن اېدى:

(راسخ، 1388ص35-36-37)

عصا در دست و كفش زيركش بود  
به هر حالى كه بودم نيز خوش بود  
يكي آبم همى داد و يكى نان  
چون زلف دلبران زورق پریشان  
توكل كردم از دريـا گزشتم  
ز سر تا پای ملك روم گشتم  
به شامم بعد از ان دادند دستور  
گرفتم راه شام از ملك طيفور  
رفيقى داشتـم آزادهى بود  
جوان و پاك و سىـد زادهى بود  
به هم بود آب خود شىـرین اگر شور  
سليمانى شده همكـاسه مور  
گهى برگل، گهى بر خـال بوديم  
همى در دشت و در كـوهسار بوديم

بو سياحت دوامدە بىر كاروان باشى خوارزمى نىنگ ھمراھىگە اۋرىن سىز دشنام بېرەدى، يۇللۇچى بىر ترسا اېسە اونى حمايە قىلەيب، اولرگە يارملاشەدى. خوارزمى ماوراءالنھردە ھم اوزاق سياحت قىلەدى. سياحت وقتىدە او مىلادى 1353 يىل نىنگ آخىرلاريدە آلتىن اۋردە خانى جانى بېك نىنگ سىر دريا مضافاتىدەگى عملدارلريدن بولگن محمد خواجه بېك بىلەن تانىشەدى. محمد خواجه معرفت پرور و قابىلىتى شاعر بۇلەيب، او خوارزمىدن اۋشە قىش فصليدە شو بېرەدە قالەيب، اۋزبېك تىلەيدە بىر اثر يرەتەشنى تقاضا قىلەدى. فارس - تاجىك تىلەيدەگى اثرلرى بىلەن شەرت قازانگن خوارزمى محمد خواجه نىنگ التماسىنى ممنونىت بىلەن قبول قىلەدى. «محبىت نامە» اثرىنى يرەتەدى. شاعر بو حقدە «بىان و واقعىن ايتورەدە» شونەدى حكاية قىلەدى (دولتشاھ، ۱۳۸۲ ص۲).

تبسم قىلەدى، اېدى: اى فىلانى  
كېتورگىل بىزگە لايىق ارمغانى  
كونگول بحریندە كۆپ گوھرلرینگ بار  
آچوندە پارسى دقتـلرلرینگ بار  
محبىت نردىنى كۆپلردىن اوتـتونگ  
شكر تېك تىل بىلە عالمى توتتونگ

تیلر مېن کیم بیز نینگ تیل بیرله پیدا  
کتابی ایله سنگ بو قیش قاتیندا  
که اوش یپیل تېک کبچر ایام فانی  
جهانده قالسه بیز دین ارمغانی  
قبول قیلدیم بیر اویتوم ایدیم» ای شاه  
ایشیکینگ تـؤپراغی دولتلی درگاه  
کوچوم بیتمیشچه کـؤپ خدمت قیلاین  
جهانغه اپگو آتینگنسی یایاین  
(ملله یف ۳۸۸ ص ۴۲).

«محبت نامه» هجری 754 بیله (میلادی 1353 دن 1354 بیلر نینگ قیش فصلیده)  
سیر دریا اطرافیده یرمتیلدی:

بو دفترکه بؤلوبتور مصر قندی

یپتی یوز ابللی تورت ایچره توگندی

«محبت نامه» سوزین مونده ایتمیم

قموغین سیر یقاسینده بیتیم

شاعر خوارزمین بیزگه قدر فقط «محبت نامه» (اونگه علاوه قیلینگن «حکایت»  
بیلن بیرگه) اثری بیتیب کپلدی. بو اثر اوزبیک دنیوی ادبیاتی نینگ عشق - سیوگینی  
کؤپل شرفلهگن ایلک یبیریک اثرلریدن بیردی. گرچه خوارزمی نینگ باشقه  
اثرلری بیزگه سفلیب قالمهگن یا که نامعلوم بولیب کپلگن بولسه هم، محمد خواجه  
تیلین ایتمیلگن «محبت نردینی کؤپلر دین اوتونگ» سؤزلری اونینگ باشقه  
اثرلرینی هم دنیوی سیوگی مسئلهلریگه بغیشلنگنینی کورستهدی. (مله یف،  
1388 ص 154 - 156)

## 10. یوسف امیری

یوسف امیری استعدادلی تورک شاعرلریدن بولیب، اجدادی فعالیتی نینگ  
ثمرهلی دوری، هجری توقیزینچی عصر نینگ اولیگه توغری کپلهدی. او میرزا  
اولوغ بیک نینگ اکهسی بایسنقر میرزانینگ حمایه سیده یشهگنینی اوزی آیتهدی. او  
اثرلرینی اساسن اوزبیک تیلیده قسمن دری تیلیده یازگن. اونینگ اوزبیک  
اثرلریدن بیزگه معلومی و بیزگهچه بیتیب کپلگن لری: «دهنامه» و «بنگ و چاغیر»  
مناظرهسی دور. امیری اثرلری نینگ اوزی یازگن اصل نسخهسی سفلمهگن.  
یوسف امیری نینگ دری تیلیده یازگن شعرلریدن حاضرگه ایگی بیتگینه معلوم  
بولیب، امیر علیشیر نوایی نینگ مجالس النفایسی ده قید اپتیلگن. (راسخ ص 67-68-  
89)

## 11. سلطان حسین میرزا

سلطان حسین میرزا بايقرا، سیاسی - نظامی و ادارى مصروفیتلریگه  
قره مسدن، شعر و ادبیات و هنرگه علاقهسی کؤپ بولیب، همیشه کتاب مطالعه قیلر  
اېدی و اوزی هم شعر ایتر اېدی. سلطان حسین میرزا، تورکی تیلیده شعر ایتیب،  
اوز آتیگه کوره «حسینی» تخلص قیلر اېکن. اونینگ شعرى دېوانى بیزگه بیتیب

كابلېب، م1346- بیلده حرمتلی دوكتور محمد یعقوب واحدی جوزجانی نینگ كوششی بیلان كابلده عربی الفباده چاپ ایتیلدی. بو نسخهده مقدمه دن سؤنگ سلطان حسین بايقرانینگ غزل لری، مخمس لری و رباعی لری و آخرده هم اونینگ كېچكینه رساله سی بېریلگن. واحدی جوزجانی تمانیدن چاپ بؤلگن دېوانده سلطان حسین بايقرانینگ (202) غزلی ایگی مخمسی، تورت رباعیسی، بیر قنچه فارسی تیلبدهگی شعر لری بیر كېچك نثری رساله سی چاپ ایتیلگن دی ( یزدی، 1379ص34).

سلطان حسین میرزانینگ شعری، اکثرأ بیرخیل بولیب، ساده، شیرین معنیلی تیل بیلان یازیلیب دیر. ساده لیک، معنی لرنینگ نازکلیگی، خیال بندلیک اونینگ شعر لری نینگ خصوصیت لریدن دیر. قویبدهگی شعرده اوشبو خصوصیت لری آیدین كۆرینه دی:

آه کیم عشقیم اوتی نینگ بیر زمان آرامی یوق  
ایسته گن آرام اوت غا جز خیال خامی یوق  
وصل شمعدین یاروب پروانه حالیم نه بی لور؟  
شام هجریم دېک چو آنینگ بیر قرانغو شامی یوق  
عارضینگی آی دېسام اپرماس موجه نېگه کیم  
آی نینگ آفتلیق کوز و رخساری گل فامی یوق  
مونچه دین اهلی نینگ اسلامین آلیب کافر کوزینگ  
وه نی حالت تورکه بیر کافرچه هم اسلامی یوق  
خلق صید ایلاردا تېنگ اپرماس سېنینگ بیرله قوایش  
زلف و خالی دین چو آنینگ دانه بیرله دامی یوق  
بولسه عالم کامرانی کامسیز عمر اوتکارور  
کیم که بیر شیرین تکلم نینگ لبی دین کامی یوق  
ای حسینی نېچه کون خوش توت چو فانی دهرنی  
کیم اپماس جمشید هر شه کیم قولیندا جامی یوق  
سلطان حسین بايقرانینگ شعر لری نینگ ایکی نچی خصوصیتی، اونینگ ساده لیگی و بیان طرز ی نینگ روان لیگی دیر. اونینگ شعر لری شو جهت دن عامه خلق نینگ تیلبدهگی یقین تورهدی و تقریباً همه شعر لریده طبیعی ساده لیگی یقال كۆرینه دی (ملله یف، 1388ص130).

## 12. شاه غریب میرزا

شاه غریب میرزا ولادتی هجری (۸۶۴ - ۹۰۲) سلطان حسین میرزانینگ اوغلی ایدی. شوخ طبع لیغ و متصرف ذهن لیک و دقیق تعقل لیک و نازک تخیل لیک بیگی ت ایدی. نظم و نثرده نظیری یوق کیشی ایدی. بخصوص تورکی و فارسی نظم نی بخش ی باغ لری اپکن دور. شعر لری دېوانی ابل اره سیده مشهور اپکن دور. میر علیشېر و فخری هروی قویبدهگی شعر لری شاه غریب میرزا گه نسبت بېرگنلر (ایشانچ، ۱۳۷۴ص۱۸۸).

ترک مهر ایلاب اگرچه بولدی جانان اوزگاچه  
تاتیریک مېن قیلماغوم دور عهد و پیمان اوزگاچه (ایشانچ، 1374ص188)

### 13. مولانا هلالی

هلالی هجری توقیزینچی عصرنینگ مشهور و استعدادلی شاعرلرین دیر. نوایی اونینگ حیاتی حقیده شونده یازمدهی: «تورک اہلی دین دور. حافظہسی یخشی دور، طبعی داغی حافظہسی چہبار. سبق اوقوماق تکلیفی قلیب دور، امید اولکیم توفیق تاپقای. بو مطلع انینگ دور کیم: چنان از پافگند امروزم آن رخسار و قامت هم که فردا بر نخیزم بلکه فردای قیامت هم میلادی 1961- بیلده تاشکنتدهگی دینی نظارت موسسهسی کتابخانہسیده، مرحوم پروفیسور اہرگش رستموف مولانا هلالیگہ نسبت ببریگن بیر پارچه بحر طویل وزنیدهگی شعرنی بیر جنگده تاپدی و 1963- بیلده روس تیلیده چاپ ایتلگن «اؤن بېشینچی عصرنینگ بیرینچی یریمیده اوزبیک شعری» دېگن کتابیده نشر قیلدی (راسخ، 1388ص67-68).

### 14. مولانا بنایی

استاد محمد سیز معمارنینگ اوغلی بنایی (1512-1453) هرانده توغلیب قرشیده عالمدن اوتگن. سلطان حسین باقرا، ظهیرالدین محمد بابر، و شیبانی خان دربارلریده یشمگن زبر دست شاعر، تاریخچی و موسیقی شناس عالم. علیشیر نوایی بیلن زماندش بولگن بنایی شیبانی خاننینگ یوریش و جنگلرینی نظم رستهسیگه سالیب «شیبانینامه» ناملی داستان یرهتگن. غزلیده رنگ و حال بار دور. دېوان ترتیب قلیب تور. مثنویلری هم بار. بیر مثنویسی بار، میوهر بابیده متقارب بحریده بی محصل نیمه دېبتور. بېگاری قلیب تور. ینه بیر مختصر مثنوی سی بار، خفیف بحریده. ینه بیر اولوغراق مثنویسی بار، اول هم خفیف بحریده، بو مثنوی نی سونگره لر توگه تیب اېدی. به سرمه هرکه سیه کرد چشم یار مرا به سان سرمه سیه کرد روزگار مرا (نوایی، 1387ص94)

### 15. نتیجه آلیش

امیر تیمور و تیموری شاهزادهلر اوز دوری تاریخینی یازیب قالدیریش، ماوراءالنهر و خراساننینگ مغوللری ظلمیدن آزاد اېتیشی تاریخینی اوزگه نیش و یاربتیشگه کتّه اعتبار بېردیلر. نظامالدین شامی، شرفالدین علی یزدی، عبدالرزاق سمرقندی، معینالدین اسفزاری، میرخواند، خواندمیر کبی تاریخچیلر تیموریلر دوری تاریخینی یازیب قالدیردیلر که، بو اثرلر حاضرده بیز اوچون اوشه دور حادثهلرینی، مدنی یوکسه لیشنی اوزگنیشده مهم منبع بولیب خدمت قلیب کېلماقده. ماوراءالنهر و خراسانده 14 عصرنینگ اېکینچی یریمی و 15 عصرده یوز بېرگن مدنی یوکسه لیش بوتون شرق مسلمانان گینه اېمس، اروپا مملکتلرینی هم حیرتگه سالدی. بو یوکسه لیش مرکزی آسیانینگ سونگی مدنی - معنوی رواجینی گینه بېلگیلیب بېرمه ی، قوشنی مملکتلردهگی مدنی ترقیاتگه هم کتّه تورتنکی بېردی.

تېمورى شاهزاده ظهيرالدين محمد بابر هندوستاننى 1525 - 1526 يىللردە اۆزىگە قرەتتىب، بابريلر دولتيگە اساس سالدى و بو دولتدە 15 عصردهگى مركزى آسيا مدنيتى نىنگ عنعنەلرینی دوام اپتدیردی و رواجلانتیردی.

امیر تېمور و تېموریلر دوریدهگى مدنى يوكسەلىش نىنگ عمومى عامللرینی انقىلىش شونى كۆرستدی كه، اولر اوز ارا عضوی باغلنگن و بىر بوتون حالدهگینه قيسقه وقت ايچیدهگى - مدنى يوكسەلىشنى يوزمگە كېلتیره آلگن.

بولردن بىرىنچى نوبتدە سياسى، اجتماعى عاملنى كۆرستىش ممكن. ماوراءالنهر و خراسان ترقاق، اوز ارا نزاع، اوروشلر نتيجهسیده تورلى ولايت، اميرليكلرگە بۆلىنىپ كېتگن و كېلگىندى حکمرانلر - مغوللر تمانيدن ايوسيز اپزىلگن خلق نىنگ مستملکه چىلىگن قوتلىشى، مملكتدە يگانه بىرلشگن دولت نىنگ برپا اپتېلىشى، يگانه دولتچىلىك اساسیده باشقرىش قاعدەلرې نىنگ جارى اپتېلىشى، زۇروانلىكلر، اوز بىلر مانچىلىك كىبى اپلاتلر نىنگ توگە تىلىشى اجتماعى يوكسەلىشى تامىنلەدى.

ايكىنچى - اقتصادى عامل ماوراءالنهر و خراسانده يگانه اداره تيزىمى نىنگ جارى اپتېلىشى، اقتصادى آسايشتەلىك مادى رواجلنېشىگە آلىپ كېلدى. دولت تمانيدن دهقانچىلىك، هنر مندچىلىك، سودا - ساتىق نىنگ رواجىگە اعتبار بېرىلىشى و بو ساحده معين تدبىرلر نىنگ عملگە آشپىرىلىشى مملكت نىنگ معنوى - مادى ترقىياتى اوچون نھایتدە مهم اهميت كسب اپتدى.

اوچىنچى - معنوى عامل اولگى مدنى ميراث، معنوى قدرىتلر، بايلىكلردن كېنگ فايدهلنېش، اولر اساسیده رواجلنېشى عملگە آشپىرىش عىبارت بۇلدى. مركزى آسپاده اولگى عصرلرده، خصوصاً 9 - 13 عصرلرده برهتيلگن معنوى - مادى بايلىكلردن، خوارزمى، فارابى، ابن سينا، بيرونىلر ميراثيدن؛ عرب، فارس و توركى تىللرده برهتيلگن فردوسى، نظامى گنجوى، رومى، طوسى، عطار كىبى عالمر ميراثيدن؛ معنوى ميراثدن كته اهميت كسب اپتگن قديمگى يونان علمى معنوى بايلىكلردن كېنگ فايده لنىلدى.

بو دورده امير تېمور دولتى نىنگ تاثيريدە بۇلگن و بۇلمە گن باشقه مملكتلر اورتەسیده مدنى علاقەلر تېز رواجلندى كه بوندهى علاقەلر معنوى بايلىكلرینی اوز ارا المشيشگە كېنگ يۇل آچىپ بېردى. ايران، عرب مملكتلرى، هندوستان، ختای كىبى مملكلر بىلن بۇلگن علاقەلرده مدنى بايلىكلر المشيشى هم مهم اهميت كسب اپتدى.

تورتىنچى - غايوى عامل، بو عامل نىنگ عضوی دوامى بۇلسەدە، اونىنگ اهميتگە اپگە بۇلگنلىگى اوز دورى معنوى حياتدە كته رول اۆينەگنى اوچون علاحيدە اجرەتتېب كۆرستىش مقصدگە موافق دىر. بو 15 عصرگە كېلىپ ماوراءالنهر و خراسانده كېنگ ترقلگن تصوف - خصوصن نقشبنديه تعليماتى دىر.

## 16. مناقشه

اوشبو دورده شعر دربارده اېمس، بلکه خلق آرهسیده كۆپراق سۆيلىنر اېدى، شونىنگ اوچون بو دورده شعر تىلى عموم خلق تىلىگە يقىنلشيب قالدى، شو باعث اونچەلىك ادبى شرايط و قيودلرگە توجه قىلىنمس اېدى، شونىنگ اوچون

اوشبو دورده شاعرلر نینگ سانى جوده آر تيب كېتىدى. چنانچه اوشه دورلرده يا كه صفويلر دوره سى نینگ باشلر يده يازيلگن دولشتاه سمرقندى نینگ تذكرة الشعر اسى، امير عليشېر نوایی نینگ مجالس النفايسى، سام ميرزانينگ تذكرة سامى سى كى تذکره ملرده اولر نینگ اسملرى ذكر بولینگن، و اوشبو گروه اوشه دوردهگى شاعرنى تشكىل بېرهدى. توركى تېلى بو زمانده رواج بولگنى اوچون كۆپينچه شاعرلر شعر اينيشده توركى تېلىنى انتخاب قىلر اېدىلر، اگر پارسى تېلده شعر يازماقچى بولسلر هم توركى شعرده تفنن قىلر اېدىلر.

### منبعلر رويخى

1. آگاه، اسماعيل. (1390). تېموريان. ترجمه اكبر صبوري، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگى.
2. ابن عربشاه، احمد بن محمود. (1356). زندهگى شگفت آور تېمور. ترجمه محمد على نجاتى، تهران: بنگاه ترجمه و نشر كتاب.
3. ايشانچ، ذكرالله و محمد عالم كوهكن. (1374). اوزبېك ادبياتى فرهنگى. مهتم سيد تاج الدين تاشقین بهايى، امير عليشېر فرهنگى انجمنى، فارياب دولتى مطبعهسى.
4. بابر، ظهير الدين محمد. (1386). بابرنامه. متن تيارلاوچى شفيقه يارقين، افغانستان: بهير باسمه خانهسى.
5. بريون، مارسل. (1394). مېن جهانگشا تېمورمن. بيرينچى جلد، تيلماچلر روزييف، فرهاد و تلاوتوف، فاضل، كابل.
6. حسينى تربتى، ابوطالب. (1342). تزوكات تېمورى. ترجمه ميگر ويليام ديو، تهران: اسدى.
7. دولتشاه سمرقندى. (1382). تذكرة الشعرا. به اهتمام تصحيح عباس قلى غفارى فرد، تهران: ميراث مکتوب.
8. رازانى، ابوتراب. (1340). شعر و موسيقى. تهران: بى جا.
9. راسخ، محمد صالح. (1388). توركى ادبياتى تاريخى، مزار شريف آزاد نشریه سى.
10. سمرقند، عبدالرزاق. (1383). مطلع السعدين و مجمع البحرين. به اهتمام عبدالحسين نوایی، ج 1، و 2، تهران: منوچهرى.
11. كارگر، عبدالله. (1387). تېموريان. مؤسسه انتشارات الازهر.
12. مله بييف، ن. م. (1379). تاريخ ادبيات توركى و اوزبېكى. ج 1، ترجمه، تحقيق و نگارش برهان الدين نامق شهرانى، پشاور.
13. مله ييف، نتن مله يويچ. (1388). اوزبېك ادبياتى تاريخى. مهتم سيد نورالله امينيار، مطبعه بشارت.
14. نوایی، امير عليشېر. (1363). تذكرة مجالس النفايس. به كوشش على اصغر حكمت، تهران: كتابخانه منوچهرى.
15. نوایی، مير عليشېر. (1387). مجالس النفايس، عبدالله رويين اهتمامى بيلن، بلخ: سلطانى مطبعهسى.